

Асанкулова М.К.

БАЛДАРДЫ МЕКТЕПКЕ ДАЯРДООДО ҮЙ-БҮЛӨӨНҮН РОЛУ

Асанкулова М.К.

РОЛЬ СЕМЬИ ПРИ ПОДГОТОВКЕ ДЕТЕЙ К ШКОЛЕ

M.K. Asankulova

THE ROLE OF THE FAMILY IN PREPARING CHILDREN FOR SCHOOL

УДК: 373.292-03

Балдарды мектепке даярдоодо, үй-бүлө мүчөлөрүнүн баарлашуусу, жылуу мамилесинин балага тийгизген таасирине, тарбиялоо маселелерине арналган. Үй-бүлөлүк тарбия – коомдун руханиятынын асылдыгынын, мамлекеттин бекемдигинин булагы. Баланын өзүнө ишенимдүү, бактылуу, карым-катнаш жүргүзө билген, чечкиндүүлүк сапаттарын туулгандан баштап калыптандыруу керек. Ал үчүн эң мурда ата-эне, чоңдор өздөрү сүйлөгөн сөзүнө, жүрүм-турумуна, адептүүлүгүнө өзгөчө маани берүүсү зарыл.

Негизги сөздөр: мектеп жашына чейинки тарбия, баланы тарбиялоо, үй-бүлө тарбиясы, баарлашуу, өз ара түшүнүү, калыптандыруу, баланын жөндөмү.

При подготовке детей к школе существенно, воспитывать с детства, общение семьи и членов семьи, теплое отношение, общение между родителями и ребенком, посвящается по вопросам воспитания. Семейное воспитание является источником прочности духовного общества и государства. Ребенка надо учить, начиная с рождения, стремится к одному решению, общению, уверенный в себя, должны привить формирование качеств. Для этого прежде всего родители, сами взрослые должно быть примером поведения, речи, общения, культуры поведения.

Ключевые слова: дошкольное воспитание, воспитание ребенка, семейное воспитание, общения, понимания, взаимодействия, формирование, способности ребенка.

At preparation of children to school substantially, intercourse of monogynopaedium and family members, warm relation, intercourse between parents and child, to educate with childhood. The best domestic educations – is the source of durability of spiritual society and state. Since birth, aspires to teach a child to one decision, intercourse, repose in itself, must arrive forming of qualities. For this purpose foremost parents, adults must exemplify conduct, speeches, intercourses, culture of conduct.

Key words: preschool education, education of child, domestic education, intercourses, understanding, cooperation, forming, capabilities of child.

Адамзаттын келечеги – азыркы учурда мектеп партасында отурган жаш жеткинчектерде, алардын дили таза, ишенчээк, үмүттү көздөр... Ал эми ал балдардын келечеги - биздин колубузда. Биз балдарды турмушка кандай тарбияласак, алар бир нече жылдан кийин дал ошондой болот, алардын түзгөн коому биз үйрөткөндөй курулат.

Тарбия ишинин мазмунуна негиз катары алынган баалуулуктарды жаш баланын рухуна сиңирүүдө айрыкча үй-бүлөнүн ролу зор. «Уядан эмнени көрсө, учканда ошону алат» дейт. Уя – бул үй-бүлө. Бала – «балапандын» дене-боюнун физикалык негиздери жана руханий пайдубалы алгач дал ушул уяда

түптөлөт. Үй-бүлөдө алган көнүмүш, таалим-тарбия баланын жан-жаратылышына өчпөс тамга болуп басылып, аны өмүр бою коштоп жүрүп отурат. Баланын сезгич, бат таасирленгич кезинде, анын дүйнөсүнө себилген тарбия «үрөндөрү» жемиштүү түшүм берерин турмуш тажрыйбасы миң бир ирет далилдеген. Мына ошондон улам элдик педагогика чүрпөнүн тарбиясын, анын «уядагы» кезинен «көк бүчүр», «тал чыбык» учурунан баштоону зарыл деп санаган. Ошол үчүн кыргызда «Сүт менен кошо бүткөн нерсе сөөк менен кошо кетет», «Бала көргөнүн кылат, көсөө түрткөнүн кылат», «Баланы башынан үйрөт, чырпыкты жашынан ий», «Баланы жакшылыкка жетелеп жанаштыр, жамандыктан кубалап адаштыр» деген даанышман макалдар жашайт. Үй - бүлөлүк мыкты тарбия – коомдун руханиятынын асылдыгынын, мамлекеттин бекемдигинин булагы.

Азыркы мезгилде экономикалык турмуштун тартыштыгы, жумушсуздук, маданий-руханий чөйрөнүн жетишсиздиги, үй-бүлөдөгү ата-эне менен баланын ортосунда карым-катнаш маселелерине да өз таасирин тийгизип жатат десек жаңылышпайбыз. Анткени, баланын тарбиясы үй-бүлөдөн башталат. Үй-бүлө – бул маданий-тарыхый жана социалдык-психологиялык чөйрө, баланын турмуш мектеби. Ата-эне баланын өмүрлүк устаты жана тарбиячысы. Анын келечеги, билими, маданияты, жүрүм-туруму дагы ата-эненин сиңирген эмгегине, таалим-тарбия берүүсүнө байланыштуу. Ошондуктан, ар бир ата-эне өзүнүн баласы билимдүү, илимдүү, маданияттуу, тартиптүү болуусун алдын-ала эсине алып тарбиялоого милдеттүү.

Учурда бала бакчалардын кескин түрдө кыскарып кетиши менен мектеп жашына чейинки балдардын кароосуз калышы же чоң эне, таене, эжелери менен калып эч кандай таалим-тарбия албай, окубай, билим албай калуусу да тарбиялоого таасирин тийгизүүдө.

Мектеп жашына чейинки мезгил баланын карым-катнаш маданиятынын калыптана турган убагы болгондуктан, үй-бүлөдөгү туура уюштурулган тарбиянын таасири өтө зор. Үй-бүлөдө баланы тарбиялоо маселеси жалпы элдик, коомдук деңгээлде каралышы талапка ылайык. Буга «Балдар укугу тууралуу конвенция» (1995), «XXI кылымдын кадрлары», Кыргыз Республикасынын «Билим жөнүндө мыйзамы» (2003), «Билим», «Маданият», «Адамдын оомоктуу өнүгүүсү» «Жеткинчек», «Дени сак эне – дени сак бала – дени сак улут», «Наристе», (2015) ж.б. аттуу улуттук программалар далил боло алат.

Кыргыз Республикасынын «Билим берүү жөнүндөгү мыйзамынын» эң негизги принциптеринин бири – системалуу жана үзгүлтүксүз билим берүүнү камсыздоо болуп эсептелет. Мында эң башкы максат бала бакчадан мектепке барганга чейинки мезгилде балдарды окутуу жана тарбиялоо маселелери пландуу түрдө ишке ашырылып, үй-бүлөгө педагогикалык жардам берүү. Балдарды тарбиялоодо бала бакчалардын жоопкерчилиги терең. Ал эми бала бакчада тарбияланбаган балдар кимдин жоопкерчилигинде? Таэне, таятанынбы? Же эженинби? Же коомдунбу?..

Ошондуктан, азыркы күндүн негизги талабы баланы тарбиялоо жалпы коомдук иш катары кабыл алынуусу тийиш.

Мектеп жашына чейинки тарбия маселесин эң алгач карагандардын бири - атактуу чех педагогу Ян Амос Коменский (1592-1670) болгон. Ал баланын эң башкы мектеби – бул «энелер мектеби» деп баса белгилеген. Я.А. Коменский энелер мектеби баланын дене, адамгерчилик, акыл-ой чөйрөсүн өстүрүп, сүйлөөгө, тыбыштарды туура, так айтууга баланы 3 жашынан баштап тарбиялоо керектигин эскерткен [1].

Мындай көрүнүштөрдү эске алып «Мектеп жашына чейинки балдарга билим берүү концепциясы» (1998) Билим берүү министирлиги тарабынан бекитилип (1999-ж) балдардын ар тараптан өнүгүүсүн камсыз кылуу максатын көздөйт [2].

Бул концепциянын негизинде «Мектепке чейинки балдарды тарбиялоо, билим берүү жана өнүктүрүү» боюнча типтүү программа иштелип чыгып, альтернативдүү «Эненин мектеби» (2001) деген программага кол коюлуп пайдаланууга берилген. Анда Кыргыз Республикасынын белгилери (герб, желек, гимн) менен тааныштырып, элдин салты, адаты, турмуш-тиричилиги, кол өнөрчүлүгү, көркөм өнөрү, оюн-зоок тамашалары менен тааныштыруу кеңири каралган [3].

Кыргыз элинде баланы тарбиялоо жөнүндө кандай ойлор айтылган жана анын кандай өзгөчөлүктөрү бар? Келечек муундар тарбияны ата-бабадан балага өтүп, эл ичинде кенен сакталып келе жаткан оозеки адабияттан, элдик мурастардан алып жаткандыгы тууралуу изилденген көп илимий эмгектерде айтылган. Эң алгачкылардан болуп мектеп жашына чейинки тарбия берүү иштерин изилдеген педагогика илиминин доктору, профессор М.Р.Рахимова, өзүнүн «Кыргыз Республикасында мектепке чейинки тарбия берүү системасын өнүктүрүү» (1917-2003-ж.ж.) деген эмгегинде балдарды үй-бүлөдө, бала бакчаларда тарбиялоо тарыхына кайрылып, кеңеш өкмөтү убагында мектепке чейинки мекемелер системасынын өнүгүүсү, балдарга окуу-тарбия берүүдө үй-бүлө менен бакчанын байланышы жөнүндө баалуу ойлорду айтканы биз үчүн өтө маанилүү.

Мектеп жашына чейинки куракта баланын элестетүүсүнүн жана чыгармачылыгынын өнүгүүсү сүйлөө речине жана оюн аракетине жараша калыптанаарын психология илиминин доктору, профессор Н.П. Палагина изилдеген.

Профессор Ж.Жумалиева «Мектеп жашына чейинки баланын ойлоосунда сын-пикирдин пайда болуп калыптанышы» (1983) деген эмгегинде сын-пикирдин балада пайда болуш өзгөчөлүктөрү изилденип, өнүгүү деңгээлин аныктаган [5].

Кайсы гана коомдо болбосун тарбия берүү эң негизги маселелердин бири катары каралып келген. Кеңеш өкмөтү убагында мектепке чейинки мекемелерде балдарды тарбиялоо – жалпыга бирдей билим берүү системасынын негизинде жүргүзүлүп, ага өтө чоң маани берилген. Белгилүү педагогдор Е.А.Аркин [6], А.П.Усова [7], Е.И.Тихеева [7] ж.б. мектепке чейинки мекемелерде балдарды окутуу жана тарбиялоо маселелерин изилдеп, баалуу жоболорду иштеп чыгышкан. Мектеп жашына чейинки балдарды тарбиялоо маселеси Кыргыз Республикасынын окумуштууларынын көңүлүнүн борборунда болгондугун айта кетели. Бул багытта Н.А.Асипова, Л.П.Ионова, Ж.К.Асанова, Э.К.Омуралиева, Л.В.Усенко, Т.Э.Үмөтов, Т.А.Орусбаева, К.С.Сейдекулова, Т.А.Коңурбаев ж.б. изилдөө жүргүзүшкөн. Алсак: Н.А.Асипова – социалдык жана маданий абалы боюнча ата-энесинин билим деңгээли жана коомдук турмушка катышуусу, анда ээлеген орду менен айырмаланат, Л.П. Ионова - мектеп жашына чейинки балдарды эмгекке тарбиялоо, Ж.К.Асанова – баланын өз алдынча уюштуруу жөндөмдүүлүгүн калыптандыруу, Л.П.Усенко - оюн ыкмаларын колдонуу менен сабак өтүү, Т.А.Орусбаева - баланын тил байлыгын бала бакчаларда өстүрүү ж.б. маселелерди караса, Э.К.Омуралиева тарбиячы менен баланын сабак өтүү убагында бирге аракеттенүүсүн карым-катнаш маселеси менен байланышта изилдеген. Психолог Т.А.Коңурбаев балдардын баалуулук багыттарын калыптандырууда кыргыз элинин салт-адаттарынын (традицияларынын) маанисин ачып көрсөткөн жана ошондой эле балдардын маданиятынын калыптанышына элдик үрп адаттардын маанилүүлүгү белгиленген.

Жогоруда аталган эмгектерди талдап чыгып, азыркы убакта кыргыз үй-бүлөсүндө ата-эне менен баланын ортосундагы баарлашуу маданиятын калыптандыруу маанилүү.

Баланын өзүнө ишенимдүү, бактылуу, карым-катнаш жүргүзө билген, бир чечимге келүүгө умтулган сапаттарын туулгандан баштап калыптандыруу керек. Ал үчүн эң мурда ата-эне, чоңдор өздөрү сүйлөгөн сөзүнө, жүрүм-турумуна, кийим-кечегине, адептүүлүгүнө өтө көңүл буруусу тийиш. Баарлашууда бала менен ачык, чын, мээримдүү, жылуу мамиледе болуш керек. Өзүнүн курчаган адамдардан жылуу мээрим алып өскөн бала, өмүрүндө жолуккан кыйынчылыктарды да оңой жеңип, карама-каршылыктарды пайда кылбайт. Балага үй-бүлө тууралуу, анын шарты, тууган-туушкандар, ага-инилер, эжесиндилер менен болгон мамиле тууралуу, эмне үчүн алар менен мээримдүү болуш керек экендигин түшүндүрүү. Балага талап коюу менен өтүнүүнүн айырмасын түшүндүрүп, сөзгө жылуу маани берүүчү «Улуксаат бекен?», «Бериңизчи», «Рахмат», «Айтыңызчы», «Өтүнөм» д.у.с. «сыйкырдуу сөздөрдү»

колдоно билүү. Үй-бүлөдө өз ара түшүнүү жана жылуу мамиле болуш үчүн чогуу майрамдарды өткөрүү. Балага өзүн ар түрдүү чөйрөдө жакшы алып жүрүүнү билиш үчүн ага мейманга баруунун, мейманды күтүүнүн эрежелерин түшүндүрүү, алкыш айтуу, коштошуу, учурашуу сыяктуу баарлашуунун эрежелерин мектепке чейинки убакта үйрөтүү зарыл. Демек, мына ушунун баары – үй-бүлө тарбиясы. Кыргыздын макал лакаптары да сүйлөө маданиятын калыптандырууга арналган. Ата-эне бала менен бирге ойноо аркылуу, баланын карым-катнаш маданиятын калыптандыруу менен анын интеллектуалдык (акыл-эс), когнитивдик (таанып-билүү) сезимдерин өстүрүп, адамгерчилик мамилесин да калыптандырат. Ушуну менен катар кенже курактагы бала бакчага барбаган балдар мектепке даярдоого багыт алат.

Биринчиден, бул баланын жалпы психикалык өнүгүү багытындагы иш-чаралар болуп саналат. Биринчи класстын окуучусунун жалпы психикалык өнүгүүсү белгилүү деңгээлге жетиши керек, башкача айтканда, анын эске тутуусу, көңүл буруусу жана интеллекти өнүгүп, ички планда аракеттенүү жөндөмү пайда болушу керек.

Экинчиден, өзүнүн жүрүш-турушун жана ички дүйнөсүн аң-сезимдүү түрдө башкара алуу зарылчылыгы эсептелет. Мектепке чейинки курактагы балдардын психикалык процесстеринин жана жүрүш-турушунун эрктүүлүгү начар өнүккөндүктөн, түздөнтүз кызыгууну туудурбаган нерселерге жана ишмердүүлүккө узак убакыт бою өз көңүлдөрүн топтой алышпайт. Ошондуктан балдарды мектепке барар маалына жакын каалаганды жасаганга тыюу салып, керектүүнү аткара билүүгө тарбиялоо максатка ылайык.

Үчүнчүдөн - окууга түрткү берүүчү мотивдерди калыптандыруу иштеринин багыты катары саналып, алар жаңы билимдерди өздөштүрүүнү шыктандырат.

Баланын айлана-чөйрө, адамдар жана алар ортосундагы мамилелер, жаратылыш ж.б. жөнүндө билимдери жетишсиз жана тайкы болгон учурларда курчап турган дүйнөгө анын кызыгуусун арттырып, сейилдөө, экскурсия же оюн убагында уккан-көргөн нерселерине көңүлүн буруу керек. Мектеп жашына чейинки жогорку курактагы баланы өзүнүн ой-сырлары, сезимдери, кыялдары тууралуу башкалар менен бөлүшүүгө үйрөтүү зарыл. Баланын баяндамасы чаташкан, иретсиз жана өтө жөнөкөй болсо да, чоңдор аларга назар салып угуп туруусу керек. Ал эми аңгеме куруп берип жаткан балага тийиштүү суроолорду берүүнүн жардамы менен угармандын түшүнүктүү жана кенен баяндама угуусуна мүмкүнчүлүк түзүлөт. Алты-жети жашар балага көбүрөөк балдар китептерин окуп берүү, аны менен бирге кинофильмдерди көрүү, көркөм сүрөт көргөзмөлөрүнө

жана театрларга ж.б. маданий жайларга саякат кылуу жана ал тууралуу пикир алмашууда анын кругозору кеңейип, сөз байлыгы байып тургандыгын эстен чыгарбоо керек.

Ата-энелер карым-катнаш маданияты, аны балага туура үйрөтүү үчүн өздөрү бул жагынан билимдүү жана алдыңкы тажрыйбаларды билүүсү тийиш. Баланы наристе кезинен баштап эле адептүүлүк, адамгерчиликтин жөн жайын үйрөнүүсү тийиш. Азыркы мезгилдин талабы дагы ушундай. Мектеп жашына чейинки бала, адамдар арасында карым-катнашты таанып биле турган кези. Ушул мезгилде бала сюжеттүү – рольдук оюндарды ойноо аркылуу карым-катнаш жүргүзө баштайт, коомдогу жүрүш-туруш эрежелерин өздөштүрөт.

Ошондуктан өсүп келе жаткан мектеп жашына чейинки балдардын мамилелешүү маданияты коомдо жашап, туура ойлоп карым-катнаш түзүүнүн алгачкы шарты экендиги белгилейбиз. Ата-энеге негизинен агартуулук иш-чаралар менен ал ата-эне бала үчүн жоопкерчилигин сезип, үй-бүлөдө өзүнүн тарбиялык ордун билип, ишеним менен чечимге келүү сапаттарынын калыптандыруусу тийиш.

Ата-энелерге окуу уюштуруу менен төмөндөгүдөй иш чараларды уюштурууну иштеп чыгуу зарыл:

- ✓ Ата-эне менен карым-катнаш иштерин уюштуруу;
- ✓ Баланы тарбиялоонун багыттары боюнча курс уюштуруу;
- ✓ Кыргыз үй-бүлөсүндөгү мектеп жашына чейинки балдардын карым-катнаш маданиятын калыптандыруунун үлгүсүн түзүү;
- ✓ инсандын социалдык маңызы жана аны калыптандыруу факторлору жөнүндөгү психологиялык, педагогикалык жана дидактикалык окууларду уюштуруу.

Адабияттар:

1. Каменский Я.А. Материнская школа // Изб.пед. соч.: В 2т. Т.1. - М., 1982. - 224-228 с.
2. Концепция дошкольного образования Кыргызской Республики / Кут билим. - № 3, № 4. - 1995.
3. Акматалиев А. Баба салты - эне адеби. - Б., 1993. - 23 с.
4. Чолпонкулова Н.Т., Акмолдоева А.Ж. Баланы мектепке даярдоонун теориялык жана методикалык маселелери. Каракол: 2009. – 5-6б.
5. Жумалиева Ж.М. Жаш курак психологиясы. - Б., 1999. -135 б.
6. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания // Избранные психол. труды.: в 2-х т. - М., 1980. – 315-б.
7. Ауталипова У.И. Психолого-педагогические проблемы в воспитании детей дошкольного возраста в условиях семьи /Новые подходы и пути обучения, воспитания, коррекции и интеграции детей с проблемами в развитии. - Б., 1998. – 13-б.

Рецензент: д.пед.н., профессор Сняев Т.М.